

ધોરણ - 9

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ - 4

ભારતની રાષ્ટ્રીય ચળવળો

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચેના પ્રશ્નોના ટ્રંકમાં જવાબ લખો :

(1) બહિજાર આંદોલન અને સ્વદેશી ચળવળનાં સ્વરૂપ અને પરિણામોની ચર્ચા કરો.

ઉત્તર : બહિજાર આંદોલનનાં મુખ્ય ત્રણ લક્ષણો હતાં :

1. સ્વદેશી અપનાવવું,
2. વિદેશી માલનો બહિજાર કરવો અને
3. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ અપનાવવું.

1. સ્વદેશી અપનાવવું : બંગાલંગાના આંદોલનના એક ભાગરૂપે બંગાળમાં સ્વદેશી ચળવળ શરૂ થઈ. આ ચળવળ બહિજારની પૂરક હતી. વિદેશી માલનો બહિજાર કરી સ્વદેશી ચીજવસ્તુઓને ઉત્તેજન આપવાનો લોકોને આગ્રહ કરવામાં આવ્યો. આ ચળવળ બંગાળ ઉપરાંત, પંજાબ, ઉત્તર પ્રદેશ, મધ્ય પ્રદેશ, મુંબઈ, તમિલનાડુ વગેરે પ્રાતોમાં ફેલાઈ. સ્વદેશી ચળવળને લીધે દેશમાં બનેલી ચીજવસ્તુઓને સારું ઉત્તેજન મળ્યું. દેશમાં સ્વદેશી ચીજવસ્તુઓ બનાવવાનાં કારખાનાં શરૂ થયાં. આ ચળવળથી ભારતની સ્વાતંત્ર્ય ચળવળને વેગ મળ્યો.

2. વિદેશી માલનો બહિજાર કરવો : સ્વદેશીને ઉત્તેજન આપવા 'વિદેશી માલના બહિજાર'નું આંદોલન ઉગ્ર બન્યું. તેમાં વિદેશી માલનો બહિજાર કરી સ્વદેશી માલ વાપરવાની હિમાયત કરવામાં આવી. વિદેશી માલના બહિજારને લીધે માન્યેસ્ટરથી ભારત આવતા કાપડનું વેચાણ લગભગ બંધ થઈ ગયું અને ભારતમાં ઉત્પન્ન થયેલા કાપડનું વેચાણ વધ્યું. લોકોએ મીઠું, ખાંડ, પગરખાં, સિગારેટ, તમાકુ વગેરે ઇંગ્લેન્ડથી આવતી ચીજવસ્તુઓનો બહિજાર કર્યો. આમ, બહિજારની ચળવળને લીધે અંગ્રેજ વેપાર પર માઠી અસર પડી. અને ભારતમાં સ્વદેશી ઉદ્યોગોનો વિકાસ થયો.

૩. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ અપનાવવું : રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ એ બંગલંગનાં આંદોલનનું એક અંગ હતું. બંગલંગના આંદોલનમાં વિદ્યાર્થીઓએ આગળ પડતો ભાગ લીધો. તેથી તેમને સામૂહિક દંડ કરવામાં આવ્યો. તેમને શાળા-કોલેજોમાંથી કાઢી મૂકવામાં આવ્યા. આંદોલન દરમિયાન સરકારી શિક્ષણનો પણ બહિજાર કરવામાં આવ્યો. આથી સરકારી શિક્ષણના એક વિકલ્પ તરીકે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ આપતી સંસ્થાઓ શરૂ કરવામાં આવી. ઈ. સ. 1907માં બંગાળમાં 25 જેટલી રાષ્ટ્રીય માધ્યમિક શાળાઓ અને 300 જેટલી રાષ્ટ્રીય પ્રાથમિક શાળાઓ શરૂ થઈ. કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરની શાંતિનિકેતન નામની વિદ્યાપીઠનો આ સમયમાં જ વિકાસ થયો.

(2) ઉગ્ર કાંતિકારી ચળવળનો ઉદ્ભવ અને વિકાસ વર્ણવો.

ઉત્તર : બંગાલંગ આંદોલન, ઈ. સ. 1907માં સુરતમાં ભરાયેલ કોંગ્રેસ મહાસભાના અધિવેશનમાં કોંગ્રેસના ‘જહાલ’ અને ‘મવાળ’ એમ બે ભાગલા; કોંગ્રેસની માત્ર ઠરાવો, વિનંતીઓ અને આજુજુ કરવાની પદ્ધતિનો પ્રબળ વિરોધ વગેરે સંજોગોને કારણે ભારતમાં ઉગ્ર કાંતિકારી ચળવળ ઉદ્ભવી.

- લાલા લજ્જપત્રરાય, બાળગંગાધર ટિળક અને બિપિનચંદ્ર પાલ - લાલ - બાલ - પાલની આ ત્રિપુટીએ જહાલવાદી નીતિ અપનાવી. તેનાથી કોંગ્રેસ સહિત હિંદના યુવા કાર્યકરોમાં નવી જગૃતિ આવી. લોકમાન્ય ટિળકે ઉગ્ર ભાષામાં જાહેર કર્યું કે, “સ્વરાજ્ય મારો જન્મસિક્ષ હક છે અને હું તેને લઈને જ ઝંપીશ.” તેમનું આ વચ્ચન આગામીના કાંતિકારી લડવૈયાઓનો મંત્ર બની ગયું.

➤ ઉદારવાઈ (મવાળવાઈ) અને ઉગ્રવાઈ (જહાલવાઈ) વિચારધારાવાળા નેતાઓ પોતાના ઉદ્દેશો સિદ્ધ કરવામાં નિષ્ઠળ ગયા ત્યારે કાંતિકારીઓ વિદેશી શાસન માંથી ભારતને કોઈ પણ ભોગે અને કોઈ પણ રીતે આઝાએ કરવા ઈચ્છતા હતા. તેઓ માતૃભૂમિની આઝાઈ માટે હસ્તે મુખે બલિદાનો આપવાની તેમજ જરાય ક્ષોલ કે સંકોચ રાખ્યા વિના અંગ્રેજોના પ્રાણ લેવાની તમજ્ઞા ધરાવતા હતા ભારતમાં મહારાષ્ટ્ર, બંગાળ, બિહાર, ઓડિશા, પંજાબ, ગુજરાત, રાજસ્થાન, તમિલનાડુ, ઉત્તર પ્રદેશ, મધ્ય ભારત વગેરે પ્રાંતોમાં કાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓ પ્રસરી. કાંતિકારીઓએ સ્થાપેલી 'મિત્રમેળા સોસાયટી', 'અલિનવ ભારત સમાજ', 'અનુશીલન સમિતિ', 'અંજુમન એ મુહિલ્લાને વતન', 'ઇન્ડિયન પેટિઓટ્સ એસોસિયેશન (ભારતમાતા)' વગેરે સંસ્થાઓએ ઉગ્ર કાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓને વેગ આપ્યો.

➤ કાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓના પ્રથમ તબક્કામાં 'સંધ્યા', 'યુગાંતર', 'નવશક્તિ', 'વંડે માતરમ્', 'કેસરી', 'મરાઠા' વગેરે વર્તમાનપત્રો અને સામયિકોએ સતત ઉતેજન આપ્યું. આ તબક્કા દરમિયાન બનેલા બનાવોમાં અલીપુર હત્યાકંડમાં 34 કાંતિકારીઓ પર ચાલેલો કેસ, હાવડા હત્યાકંડ અને ઢાકા હત્યાકંડના અનેક કાંતિકારીઓની થયેલી ધરપકડ, દિલ્હીમાં વાઇસરોય હાઉઝ પર અને 13 નવેમ્બર, 1909ના રોજ અમદાવાદમાં વાઇસરોય મિન્ટો પર બોંબ ફેંકી તેમની હત્યા કરવાના થયેલા પ્રયાસો વગેરે મુખ્ય હતા. કાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓના ઈ. સ. 1980 થી 1942ના દ્વિતીય તબક્કામાં બનેલા કાંતિકારી બનાવોમાં 'કાકોરી લૂંટ કેસ', 'લાહોર હત્યાકંડ' અને દિલ્હીમાં કેન્દ્રીય ધારાસભામાં બોંબ ફેંકવાની ઘટના વગેરે મુખ્ય હતી.

(3) અસહકાર આંદોલનના કાર્યક્રમો જણાવી તેની અસરો તપાસો.

ઉત્તર : અસહકારના આંદોલનના કાર્યક્રમો : મહાત્મા ગાંધીએ પોતાની કેસરે હિંદી'ની પદવીનો અને રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે 'નાઇટ હુડ'ના ખિતાબનો ત્યાગ કર્યો. દેશના અન્ય નેતાઓએ પણ પોતપોતાની પદવીઓનો ત્યાગ કર્યો.

➤ વિદ્યાર્થીઓએ શાળા-કોલેજોનો ત્યાગ કર્યો અને શિક્ષકોએ રાજીનામા આપ્યાં. ઠેરઠેર વિદેશી કાપડની હોળી પ્રગટાવવામાં આવી. દેશના નામાંકિત વકીલોએ વકીલાત છોડી. નવેમ્બર, 1921માં ડ્યૂક ઓફ કેનાટ ભારત આવ્યા ત્યારે તેમનો બહિજાર કરવામાં આવ્યો. ભારતમાં આવેલા પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સના સન્માનનો બહિજાર કરવામાં આવ્યો.

- સરકારી શિક્ષણના બહિજારને કારણે વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણથી વંચિત ન રહે એ માટે રાષ્ટ્રીય શાળા-કોલેજો (વિદ્યાપીઠો) શરૂ કરવામાં આવી. કાશી વિદ્યાપીઠ, બિહાર વિદ્યાપીઠ, જામિયા-મિલિયા વિદ્યાપીઠ (દિલ્લી), ગુજરાત વિદ્યાપીઠ (અમદાવાદ) વગેરે વિદ્યાપીઠો હતી.
- સ્વદેશીનો પ્રચાર થતાં ઇંગ્લેન્ડથી આયાત થતા કાપડ, પગરખાં, મોજશોખની વસ્તુઓમાં ભારે ઘટાડો થયો. તેનો પડધો ઇંગ્લેન્ડની પાર્લ્યુમેન્ટમાં પડયો. ઇંગ્લેન્ડને થયેલા ભારે આર્થિક નુકસાનથી સરકાર ચોંકી ઉઠી !

➤ 'ટિળક સ્વરાજ્ય ફંડ'માં એક કરોડથી વધારે રૂપિયા એકઠા કરવામાં આવ્યા. હિંદુ-મુસ્લિમ એકતા માટે કાર્યક્રમો હાથ ધરવામાં આવ્યા. હિંદુ જમીનદારો અને મુસ્લિમ ખેડૂતો વચ્ચે થયેલા મોપેલા બળવા(મલબાર)ને બ્રિટિશ સરકારે સખતાઈથી દબાવી દીધો. આ બળવો ટીકાપાત્ર બન્યો હતો. અંગ્રેજ સરકારે અસહકારના આંદોલનને નિષ્ફળ બનાવવા દમનનીતિ અપનાવી. બેઝામ લાઠીમાર, આડેધડ ગોળીબાર, સામુદ્દરિક ધરપકડો અને અમાનુષી અત્યાચાર કરવામાં આવ્યો. હિંદુ-મુસ્લિમ એકતાને તોડવાનો નિષ્ફળ પ્રયાસ થયો.

□ ચૌરી ચૌરાનો બનાવ અને આંદોલનની મોકૂફી :

- 5 ફેબ્રુઆરી, 1922ના રોજ ઉત્તર પ્રદેશના ગોરખપુર જિલ્લાના ચૌરીચૌરા ગામે વિદેશી કાપડ અને દારૂની દુકાન પર શાંતિથી પિકેટિંગ કરી રહેલા લોકો પર પોલીસોએ ગોળીબાર કર્યો. રાઇફલોમાંથી ગોળીઓ ખૂટી ગઈ ત્યારે તેઓ પોલીસ ચોકીમાં ભરાઈ ગયા પોલીસોના દમનથી ઉશ્કેરાયેલા લોકો હિંસાને માર્ગે વબ્બા. તેમણે પોલીસ ચોકીને આગ લગાડી. તેમાં 21 પોલીસો મૃત્યુ પામ્યા. આ હિંસક પ્રસંગથી ગાંધીજીને ખૂબ દુઃખ થયું. તેમણે જણાવ્યું કે, “અહિંસાનું મૂલ્ય નહિ સમજનારા લોકોના હાથમાં સત્યાગ્રહનું શાસ્ત્ર મૂકીને મેં હિમાલય જેવડી મોટી ભૂલ કરી છે.” ગાંધીજીએ અસહકારનું આંદોલન તત્કાલ પાછું ખેંચી લીધું.

➤ અસહકારના આંદોલનની અસરો : અસહકારના આંદોલનના હકારાત્મક અને નિષેધાત્મક કાર્યક્રમોએ લોકોને તેમના અધિકારો પ્રત્યે જાગૃત કર્યા. દેશમાં અંગ્રેજ સરકાર પ્રત્યે વિરોધી વાતાવરણ સર્જાયું. લોકોમાં અન્યાય પ્રત્યે સંઘર્ષ કરવાની ભાવના પ્રબળ બની. ભારતના બધા જ વર્ગોમાં રાજકીય લોકોમાં અન્યાય પ્રત્યે સંઘર્ષ કરવાની ભાવના પ્રબળ બની. ભારતના બધા જ વર્ગોમાં રાજકીય જાગૃતિ આવી. સ્વરાજ્ય માટેની તેમની શ્રદ્ધા અડગ બની. લોકોના મનમાંથી લાઠી, દંડ અને જેલનો ભય દૂર થયો. યુવાનો અને બહેનો પણ લડતમાં જોડાયાં. કોંગ્રેસ લોકસંસ્થા બની. દેશમાં રાષ્ટ્રીય શિક્ષણની શાળાઓ શરૂ થઈ. અંગ્રેજું ભાષાને સ્થાને હિન્દી ભાષાને મહત્વ મળ્યું. જે રાષ્ટ્રીય આંદોલન અત્યાર સુધી શહેરો અને બુદ્ધિજીવીઓ પૂરતું મર્યાદિત હતું તે હવે ગામડે ગામડે અને સામાન્ય જનતા સુધી વિસ્તર્યું.

પ્રશ્ન : 2 ટૂંક નોંધ લખો.

(૧) વિદેશોમાં કાંતિકારી ચળવજ

ઉત્તર : ભારતમાં શરૂ થયેલી ઉગ્ર કાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓ વિદેશોમાં ઇંગ્લેન્ડ, કેનેડા, અમેરિકા, જર્મની, ફાન્સ, મ્યાનમાર (બર્મા), મલાયા, સિંગાપુર, કાબુલ (અફ્ઘાનિસ્તાન), રશીયા વગેરે દેશોમાં ફેલાઈ. શ્યામજી કૃષ્ણ વર્મા, મદનલાલ ધીંગરા, વીર સાવરકર, લાલા હરદયાળ, ઉધમસિંહ, રાજા મહેન્દ્રપ્રતાપ, મેડમ બિખાઈજી કામા, રાણા સરદારસિંહ, મૌલાના અબ્દુલા, મૌલાના બશીર, ચંપક રમણ પિલ્લાઈ, ડૉ. મથુરસિંહ, ખુદાબદ્દી વગેરે કાંતિકારીઓ આ પ્રવૃત્તિઓ ચલાવતા હતા. ઇંગ્લેન્ડથી વિનાયક સાવરકર ભારતના કાંતિકારીઓને રસોઇયાની બેડિંગમાં છૂપી રીતે પિસ્તોલો (શાસ્ત્રો) મોકલતા. મદનલાલ ધીંગરાએ વિલિયમ વાયલી નામના એક અંગ્રેજ અધિકારીનું ખૂન કર્યું.

- અમેરિકામાં કાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવા માટે ઈ. સ. 1907માં ક્લિફોર્નિયામાં 'ઇન્ડિયન ઇન્ડિપેન્ડન્સ લીગ' નામની સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી, કાંતિકારી લાલા હરદયાળે લીગનું નામ બદલીને 'ગાંધી રાષ્ટ્ર' અને ચાર ભાષાઓમાં 'ગાંધી' નામનું સાપ્તાહિક શરૂ કર્યું. એ કાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓમાં તારકનાથ દાસ અને કતારસિહ જોડાયા.
- જર્મનીમાં ચંપક રમણ પિલ્લાઈએ હિંદી રાષ્ટ્રીય સ્વયંસેવક દળની રચના કરી. તેણે ઇરાકને વડું મથક બનાવી ત્યાંથી ભારત પર આકમણ કરવાની યોજના બનાવી. ઈ. સ. 1907માં જર્મનીના સ્ટુઆર્ટ ગાર્ડ શહેરમાં યોજાયેલી 'આંતરરાષ્ટ્રીય સમાજવાદી પરિષદ'માં સર્વપ્રथમ વખત મેડમ લિખાઈજુ કામાએ બનાવેલો ભારતનો રાષ્ટ્રધ્વજ (સૂચિત) ફરકાવવામાં આવ્યો.

- અફ્ઝાનિસ્તાનના કાબુલ શહેરમાં રાજી મહેન્દ્રપ્રતાપના 'પ્રમુખ' પદે કામચલાઉ સરકારની રચના કરવામાં આવી. એ સરકારમાં બરકતુલ્લા, આબિદુલ્લા, મોલાના બશીર, શમશેરસિંહ, ડૉ. મથુરસિંહ વગેરે જોડાયા. એ સરકારે રશિયા, ઈરાન, તુર્ક વગેરે દેશોમાંથી સહાય મેળવવા પ્રયત્નો કર્યો. રાજી મહેન્દ્રપ્રતાપે પોતાની સહીવાળી સોનાની પદ્ધી રશિયાના રાજી જારને મોકલાવી હતી. તેમાં તણે રશિયાને છંગલેન્ડ સાથે સંબંધો તોડી નાખવા જણાવ્યું હતું.
- ગ્રાનમાર (બર્મા)માં સોહનલાલ પાઠકે અને સિંગાપુરમાં પરમાનંદ કાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓ કરી.
- વિદેશોમાં કાંતિકારીઓને અંગ્રેજો વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિઓ ચલાવવા માટે કામાંગાટામારુ અને તોશામારુ સ્ટીમરોની ઘટનાએ પ્રેરકશક્તિ પૂરી પાડી હતી.

(2) રોલેટ એક્ટ

ઉત્તર : ભારતમાં અંગ્રેજ સરકારે રાષ્ટ્રવાદીઓ અને કાંતિકારીઓ પર દમન ગુજરવાના ઉદ્દેશથી ઇંગ્લેન્ડના કાયદા પ્રધાન રોલેટના અધ્યક્ષ પદે ઈ. સ. 1919માં ‘રોલેટ એક્ટ’ ઘડ્યો. આ એક્ટ મુજબ અંગ્રેજ સરકારને શાંતિ અને સલામતીના નામે કોઈ પણ વ્યક્તિની કારણ દર્શાવ્યા વિના ધરપકડ કરવાની તેમજ અદાલતમાં કેસ ચલાવ્યા વિના અનિશ્ચિત મુદત સુધી જેલમાં પૂરી રાખવાની સત્તા આપવામાં આવી. તેથી ગાંધીજીએ રોલેટ એક્ટને ‘કાળો કાયદો’ કહ્યો.

- રોલેટ એક્ટથી ભારતીયોનું વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય અને વાણીસ્વાતંત્ર્ય છીનવાઈ ગયું. પંડિત મોતીલાલ નહેરુના મતે, આ કાયદાથી ભારતીયોનો 'દલીલ, અપીલ અને વકીલનો અધિકાર' પડાવી લેવામાં આવ્યો.
- ગાંધીજીએ રોલેટ એક્ટનો વિરોધ કરવા દેશવ્યાપી હડતાલ પાડવાનું એલાન કર્યું. અંગ્રેજ સરકારે ગાંધીજીની દિલ્લીમાં ધરપકડ કરી ગાંધીજીના એલાન મુજબ દેશભરમાં હડતાલ પાડવામાં આવી અને ઠેરઠેર સભા-સરઘસો, દેખાવો યોજાયાં.

➤ નેતાઓ અને પ્રજાએ એક બની આ કાયદાનો સખત વિરોધ કર્યો.

6 એપ્રિલ, 1919ના દિવસે પંજાબના અમૃતસર શહેરના લોકપ્રિય નેતાઓ ડૉ. સત્યપાલ અને ડૉ. સેફદીન કિચલૂની અંગ્રેજ સરકારે ધરપકડ કરી. તેના વિરોધમાં લોકોએ અમૃતસરમાં સરધસો કાઢ્યાં એ વિરોધને દબાવી દેવા અંગ્રેજ સરકારે લોકો પર દમન ગુજાર્યો. રોલેટ એક્ટનો દેશભરમાં લોકોએ દર્શાવેલા વિરોધને કારણે લોકોમાં એકતા અને જાગૃતિ પેદા થયાં.

3) જલિયાંવાલા બાગનો હત્યાકાંડ

ઉત્તર : બ્રિટિશ સરકારના દમનનો તેમજ લોકપ્રિય નેતાઓ ડૉ. સત્યપાલ અને ડૉ. કિયલુની ધરપકડનો વિરોધ કરવા 13 એપ્રિલ, 1919ના રોજ (વૈશાખી પૂર્ણિમાના દિવસે) અમૃતસરના જલિયાંવાલા બાગમાં એક જંગી સભા ભરાઈ.

► બાગને ફરતે ઢોઢેક મીટર જેટલી ઊંચી દીવાલ હતી. બાગની વચ્ચે અવાવરું કુંવો હતો. બાગમાં જવા-આવવા માટે ફક્ત એક જ સાંકડો રસ્તો હતો. સભા ચાલતી હતી ત્યારે અમૃતસરનો પોલીસવડા જનરલ ડાયર લશકરી ટુકડી સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે લોકોને વિખરાઈ જવાની ચેતવણી આપ્યા વિના ઓચિંતા જ ગોળીબાર કરવા સૈનિકોને હુકમ આપ્યો.

- જલિયાંવાલા બાગ શહીદ સ્મારક લશ્કરે માત્ર દસ મિનિટમાં 1500 જેટલા ગોળીબારના રાઉન્ડ છોડતાં આશરે 379 લોકો મૃત્યુ પામ્યા અને લગભગ 1200 લોકો ઘવાયા. કોંગ્રેસે નીમેલી તપાસ સમિતિના મતે લગભગ 1000 લોકો મૃત્યુ પામ્યા હતા.
- આ હત્યાકંડથી આખા દેશમાં હાહાકાર મચી ગયો. ગાંધીજીની અંગ્રેજો પ્રત્યેની રહીસહી શ્રદ્ધા પણ ડારી ગઈ. આ હત્યાકંડે આખા દેશમાં રાષ્ટ્રીય એકતા સ્થાપવામાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવ્યો. આ હત્યાકંડે અસહકારના ભાવિ આંદોલનની ભૂમિકા પૂરી પાડી.

(4) સ્વરાજ્ય પક્ષ :

➤ અસહકાર આંદોલનને કારણે લોકોમાં આવેલી રાજકીય જાગૃતિને ટકાવી રાખવાના હેતુથી ચિત્તરંજનદાસ મુનશી અને મોતીલાલ નેહરુએ ઈ. સ. 1923માં સ્વરાજ્ય પક્ષની સ્થાપના કરી. - સ્વરાજ્ય પક્ષનો હેતુ ધારાસભાઓમાં પ્રવેશી અંગ્રેજ સરકારની અયોગ્ય નીતિઓનો વિરોધ કરવાનો હતો. સ્વરાજ્ય પક્ષના સ્થાપકોએ ગાંધીજીના અસ્પૃશ્યતાનિવારણ, હિંદુ મુસ્લિમ એકતા, રેંટિયાનો પ્રચાર, નશાબંધી વગેરે રચનાત્મક કાર્યક્રમો અમલમાં મૂક્યા. સ્વરાજ્ય પક્ષે નવેમ્બર, 1923ની ધારાસભાઓની ચુંટણીમાં ભાગ લીધો અને કેન્દ્રીય તથા પ્રાંતીય ધારાસભામાં બહુમતી મેળવી. કેન્દ્રીય ધારાસભામાં સ્વરાજ્ય પક્ષના નેતા તરીકે મોતીલાલ નેહરુની અને બંગાળ પ્રાંતમાં નેતા તરીકે ચિત્તરંજનદાસની વરણી થઈ.

- આ પક્ષ ધારાસભામાં સરકારી અંદાજપત્રો અને ખરડાઓને નામંજૂર કરી, સરકારની નીતિઓનો વિરોધ કર્યો. તેણે સરકારને પ્રજાના પ્રશ્નો તરફ ધ્યાન આપવાની ફરજ પાડી.
- સ્વરાજ્ય પક્ષની કામગીરીને કારણે જ સરકારને ‘સાયમન કમિશન બે વર્ષ વહેલું નીમવાની ફરજ પડી.
- સ્વરાજ્ય પક્ષે ધારાસભામાં ઊંચી સંસદીય પ્રણાલી સ્થાપી. ભારતના લોકોમાં લોકશાહી પદ્ધતિએ અને બંધારણીય રીતે શાસન ચલાવવાની ક્ષમતા છે એમ આ પક્ષે બ્રિટિશ સરકારને પ્રતીતિ કરાવી દીધી. સ્વરાજ્ય પક્ષની સારી કામગીરીને લીધે હિંદનો શિક્ષિત વર્ગ તેની તરફ આકર્ષાયા. દેશમાં રાષ્ટ્રીય જગૃતિ આવી.

► 'સ્વરાજ્યપ્રાપ્તિ'ને વધુ નજીક લાવવામાં આ પક્ષે મહત્વનો ભાગ ભજવ્યો. આમ, સ્વરાજ્ય પક્ષે બે વર્ષ દરમિયાન નોંધપાત્ર કામગીરી બજાવી. જૂન, 1925માં ચિતરંજનદાસનું અવસાન થતાં સ્વરાજ્ય પક્ષની કામગીરી નબળી પડી.

પ્રશ્ન : 3 નીચેના પ્રશ્નોના ટ્રેકમાં ઉત્તર લખો :

(1) બંગાળના ભાગલા ક્યારે અને કોણે પાડ્યા? શા માટે ?

ઉત્તર : વિશાળ બંગાળ પ્રાંતમાં વહીવટી કાર્યક્ષમતા લાવવાના બહાના હેઠળ ઈ. સ. 1905માં તે સમયના વાઇસરોય કર્ઝને બંગાળના પૂર્વ બંગાળ અને પશ્ચિમ બંગાળ એમ બે ભાગલા પાડ્યા. આની પાછળ કર્ઝનનો ઇરાદો સમગ્ર ભારતમાં સૌથી વધારે જગ્યત બંગાળી પ્રજાની - હિંદુ અને મુસ્લિમ પ્રજાની - કોમી એકતા તોડવાનો હતો.

(2) ગુજરાતમાં થયેલી ઉગ્ર કાંતિકારી ચળવળો વિશે જણાવો.

ઉત્તર : (1) શ્રી અરવિંદ ઘોષે ગુજરાતમાં સશસ્ત્ર કાંતિની ભૂમિકા તૈયાર કરી હતી. તેમણે 'ભવાની મંદિર' નામના પુસ્તકમાં કાંતિની યોજના વર્ણવી હતી. (2) ઈ. સ. 1902માં બારીન્ડકુમાર ઘોષ ગુજરાત આવ્યા. તેમણે દક્ષિણ ગુજરાતમાં કાંતિનો પ્રચાર કર્યો. અહીં તેમને શ્રી છોટુભાઈ પુરાણી અને શ્રી અંબુભાઈ પુરાણીનો સાથ મળ્યો. નર્મદા નદીના કિનારે તેમને સાકરિયા સ્વામી મળ્યા. (3) શ્રી બારીન્ડકુમાર ઘોષે વડોદરા, ચરોતર પ્રદેશ (ઝેડા), અમદાવાદ, મહેસાણા વગેરે સ્થળોએ ફરીને મધ્યમવર્ગના યુવાનોને કાંતિમાં જોડ્યા.

(4) ગુજરાતમાં ઉગ્ર કાંતિની યોજનાઓ ફેલાવવા માટે 'દેશી વનસ્પતિની દવાઓ', 'નાહવાનો સાબુ બનાવવાની રીત', 'કસરત', 'ગુલાબનો કિસ્સો', 'કાયદાનો સંગ્રહ' વગેરે શીર્ષકોવાળી પુસ્તિકાઓ પ્રકાશિત કરવામાં આવી. આ પુસ્તિકાઓમાં બોખ્ય બનાવવાની રીત હતી. (5) નર્મદા નદીના કિનારે ચાંદોદારનાલી પાસે 'ગંગાનાથ વિદ્યાલયની સ્થાપના કરવામાં આવી. એ વિદ્યાલયમાં છૂપી રીતે કાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓ ચાલતી હતી. ગુજરાતના અનેક યુવાનો કાંતિકારી પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાયા.

(3) રોલેટ એક્ટને ગાંધીજીએ 'કાળો કાયદો' શા માટે કહ્યો?

ઉત્તર : રોલેટ એક્ટ મુજબ કોઈ પણ શંકાસ્પદ વ્યક્તિની ધરપકડ કરી શકતી તેમજ તેના પર મુકદમો ચલાવ્યા વિના દિવસો સુધી તેને જેલમાં પૂરી શકતી આથી ગાંધીજીએ રોલેટ એક્ટને 'કાળો કાયદો' કહ્યો.

(4) અસહકારનું આંદોલન (1920 – 22) શા માટે મોક્કડ રાખવામાં આવ્યું?

ઉત્તર : (1) ગાંધીજી બ્રિટિશ સરકાર સામે અહિંસક આંદોલન ચલાવવાના આગ્રહી હતા. (2) 5 ફેબ્રુઆરી, 1922ના રોજ ઉત્તરપ્રદેશના ગોરખપુર જિલ્લાના ચોરીચૌરા ગામમાં લોકો હિંસાને માર્ગે વળ્યા. (3) તેમણે પોલીસ ચોકીમાં ભરાવેલા 21 પોલીસોને જીવતા સળગાવી દીધા. (4) આંદોલનમાં હિંસા થતાં ગાંધીજીને ખૂબ દુઃખ થયું. અહિંસક લડત માટે લોકો હજુ તૈયાર નથી એમ તેમને લાગ્યું. આથી તેમણે અસહકારનું આંદોલન મોક્કડ રાખ્યું.

(5) 'સ્વરાજ્ય પક્ષ'ની પ્રતિષ્ઠા કયાં કારણોથી ઓછી થઈ હતી?

ઉત્તર : 'સ્વરાજ્ય પક્ષ'ની પ્રતિષ્ઠા ઓછી થવાનાં કારણો :

(1) 'સ્વરાજ્ય પક્ષ'ના એક સ્થાપક ચિતરંજનદાસ મુન્શીનું જૂન, 1925માં અવસાન થયું. (2) 'સ્વરાજ્ય પક્ષ'ના કેટલાક સભ્યોએ અંગ્રેજ સરકારને સહકાર આપવાની નીતિ અપનાવી. (3) પક્ષના કેટલાક સભ્યોએ નોશનલ પાર્ટી નામનો નવો પક્ષ સ્થાપ્યો.

પ્રશ્ન : 4 નીચેના દરેક પ્રશ્નના ઉત્તર માટે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ શોધીને લખો :

(1) બંગાળના ભાગલાના અમલનો દિવસ કયા દિન તરીકે મનાવવામાં આવ્યો ?

(A) રાષ્ટ્રીય શોકદિન

(B) બંગાલંગદિન

(C) સ્વાતંત્ર્યદિન

(D) ત્રણમાંથી એક પણ નહિ

(2) કયા સુધારાએ મુસ્લિમોને કોમી મતદાર મંડળો આપ્યાં ?

(A) મૌન્ટ-ફર્ડ

(B) ઇલ્બર્ટ બિલ

(C) ઓગસ્ટ ઓફર

(D) મોર્ટ-મિન્ટો

(3) ગુજરાતમાં સશક્ત કાંતિની સૌપ્રથમ ભૂમિકા કોણે તૈયાર કરી હતી ?

- (A) બારીન્દ્રનાથ ઘોષ
- (B) છોટુભાઈ પુરાણી
- (C) અંબુભાઈ પુરાણી
- (D) અરવિંદ ઘોષ

(4) પરદેશની ભૂમિ પર હિંદનો સૂચિત રાજ્યધંજ સૌપ્રથમ કોણે
કરકાવ્યો ?

- (A) શયામજીકૃષ્ણા વર્મા
- (B) રાણા સરદારસિંહ
- (C) મેડમ બિખાઈજી કામા
- (D) મદનલાલ ધીંગારા

THANKS

FOR WATCHING